

lenül mulasztottunk – írja – és amit joggal kér számon az utókor, pótolni semmiféle meaculpázással nem lehet.”

A gazdag életből szerény memoár-kötet maradt hátra. Sajnos keveset írt meg emlékeiből. De sokat mond Lázár Vilmosról, hogy immár szűkre szabott idejében, megfogyatkozó energiával kiket választott. A rokonlelkeket, a bátor férfiakat, a romantikusokat, ha úgy tetszik, a kiábrándíthatatlan álmodozókat, vagy – ahogy ő fogalmazza meg egy címben – azokat is, akikről nem beszélnek. S ha politikailag óriási is volt a távolság Madzsar József vagy Antal János és Bajcsi-Zsilinszky Endre között, e mártír sorsok ihlették írásra élete utolsó éveiben.

VÁSÁRHELYI MIKLÓS

MUNKA ÉS TELJESSÉG

DEVECSERI GÁBOR: *LÁGYMÁNYOSI ISTENEK*

Teljes odaadással végzett munka és teljes szívvel vállalt élet egységében, összefonódásban látja és láttatja Devecseri a személyiség magvát, az értelmes élet lehetőségét. Csak annak lehet teljes az élete, aki a munkának él – másrészt csak annak munkássága, életműve lehet teljes, akinél a munkának szentelt élet nem lemondás, aszkézis, hanem természetes dolog; akinél a mű gazdag életből, megélt élményből fakad. Devecseri egész életében olyan embereket választott barátnak, munkatársnak, példaképnek, tanárnak, nemcsak lágymányosi „istenek”, – s ezzel a kötet portréi, esszéi tárgyának – akikre munka és élet teljessége volt jellemző.

Klasszika-filológus tanáraitól és barátaitól az antik irodalom titkain kívül azt is megtanulta – és továbbadja nekünk, olvasóknak – hogy így érdemes élni, munka és élet egymást megtermékenyítő lázában. Mesteréről, Marót Károlyról írja: „Nem volt aszkéta – mohó volt. Sok mindenről lemondott a szüntelen munka kedvéért. Mert ez szerezte neki a legtöbb örömet.” Horváth István Károly azzal büvölte el, hogy „Catullus megszállottjaként” tavernáról tavernára járt azért, hogy még hűségesebben, pontosabban fordíthasson. Mert „élvezte azt, hogy íme megtapasztalta a catullusi kocsmát, a salax taberna hangulatát, megélhetett egy jellegzetesen catullusi pillanatot.” Kerényi Károly és a Stemma-kör adta legnagyobb élmény az, „ami e könyvek megjelenése mö-

gött volt: villanyos energiákkal teltett teljes élet. Dunai kirándulások zöldje, kékje, s a homéroszi himnuszok tengerillata . . . könyvtárak és erdők, szorongások és szerelmek, vizsgák, csínytevések”.

Devecseri csodálja a hősiességet: az utolsó percig folytatott munkát, például Honti Jánosnak a végsőig művét építő következetességét, ami „csak az eszmék rácsa közt, idegbomlásán felülkerekedő József Attila kristálytisztá gondolkodásához, csak a láger sötétjében araszolva író Radnóti formai fegyelméhez hasonlítható” – és éppannyira azt, hogy az élet még ekkor sem csak munka, hogy Honti a munkatáborok közti „rövid szünetek idejét megosztotta műve munkálása és baráti együttlétek között”.

Az élet és a költői vagy írói alkotás kapcsolata még szorosabb, mint a tudós munkájának és életének viszonya. Devecseri íróportréi nem a közvetlen kapcsolatokat, nem az egyes műveket ihlető élményeket kutatják, hanem élet és mű lényegi összefüggését ragadják meg. Ezzel a művek sajátosságát, megismételhetetlen egyediségét is felvillantják, s az azt tápláló élményanyagot, az alkotó világát is színesen, érzékletesen megjelenítik. Életre kel a könyv lapjain a „lágymányosi isteneknek”, a Nyugat első nemzedékének világa, melyet a harmadik nemzedék kamaszként maga körül látott. De e világból nemcsak az elevenedik meg, amit a kamaszkorára nosztalgiával emlékező tanú látószöge látni enged, hanem teljesebb kép bontakozik ki. Devecseri érzékelteti, hogyan születik meg Somlyó Zoltán magányából, elszigeteltségéből magas hőfokú lírája, Tóth Árpád csendes szomorúságából, megnyerő emberségéből melankolikus, később fegyelmezett, érett költészete. A babitsi költészet egyik alapélményének, a „szökevény, renitens idill” ellentmondásosságának forrását Babits lelkiismeretében, magatartásában leli fel. Felismeri, hogy Füst Milán élettelsége, feloldódása a világban, „mindenhez tartozása, mindenre kiterjedése” a legnagyobb műgonddal párosul.

A két nagy esszé arról a két költőről szól (Kosztolányiról és Karinthyról), akiknek közös vonása az irodalom, az írás, a munka mérhető tisztelete és az örömteli feloldódás a legmindennapibb apróságokban, a gyerekes felszabadult életöröm, a játék a tárgyakkal, szavakkal, egymással és az emberekkel – mert Devecseri az élet teljességét legmélyebben átérző művére rezonál legjobban, az ő művük titkát közelíti meg legizgalmasabban. Bemutatja, hogyan alakul ki Kosztolányi munkájából, kísérleteiből, játékaiból lírájának nyelvi gazdagsága, formakincse, rímeinek rendszere; hogyan táplálja költészetét az élet köznapi csodáinak kíváncsi, lelkes és szeretetteljes megfigyelése. A költő szemléletének kettősségéből – mélyen együttérez a kisemberrel, a szenvedővel, de nevet is a kisszerű, gépies „sorsocskákon” – vezeti le műfaji sokoldalúságát: a lírában háttérbe szorul a kettősség, a szánalom, az

emelkedettség, a meghatott szeretet uralkodik, a novellákban viszont mindig jelen van „a kettősség eredményezte tárgyilagosság”. Vagyis ebben az esszében szintén az emberi magatartás lényegét megragadva fejt meg az életmű meghatározó vonásának, a költői szemléletnek, az alkotói magatartásnak a titkait.

A Karinthy-életműhöz is ezzel a termékeny szemponttal közelít és így meggyőző, eredeti koncepciót alkot róla – nem éri be a közismert interpretációval. Ez a koncepció az esszé legfőbb vonzereje – a személyes emlékek varázsán túl –, s ez teszi a kötet legjelentősebb írásává. Az esszéíró nem fogadja el kész tényként, cáfolhatatlan igazsággént azt, amit Karinthy fájlat: nem volt érkezése élete nagy remekművét megalkotni, mert tehetségét kisebb írásokban kellett elapróznia, s így művei – megannyi töredék. Devecseri szerint vannak befejezett remekművei, és életműve teljes, egységes. Elsősorban lírai költőnek, „verbeli költőnek” látja, akinek humora és pátosza egy töről fakad. „Minden hangos mulattatás azért volt, hogy felébressze a figyelmet, hogy figyelni kényszerítsen a dallamra, melyet magában hordozott, s melyről talán legsebbe novellájában, a *Cirkuszban* beszél”. Karinthy bízott az emberi értelemben, a tudományban, az emberellenes erők megfékezhetőségében. Küzdött a tudatlanság, az embert elszegényítő egyoldalúság, a technika zsarnoki eluralkodása ellen – miközben lelkes csodálója volt a modern tudománynak és technikának. Életformája és művei egységet alkotnak. Mohó érdeklődés, kíváncsiság, élet- és tudásszomj hajszolta, mert mindent meg kellett ismernie, meg kellett élnie, minden poklot meg kellett járnia ahhoz, hogy felelősséggel számot adhasson róla. Változtatni akart a világon. A cselekvésnek tekintett írással is.

Ezekre a gondolatokra és törekvésekre mutat rá az esszéíró az életmű legfőbb belső forrásaiként, ezek képezik a versek, novellák, regények és humoreszkek közös alapját. Csak az eszközök változnak: ha sebészkést kell elővenni, *Így irtok ti* születik; ha pokoljárásról kell vallani, *Utazás a koponyám körül*; férfi és nő küzdelméről a *Capillaria c. szatira*; élmény és mű bonyolult összefüggéséről a *Cirkusz* című sok húrú novella – de az élményanyag, a belső mozgatóerők és a cél ugyanaz. Erről győz meg az életművet egységben láttató és azt sok ponton újszerűen megvilágító esszé.

A „lágymányosi istenek” a teljes életet és az odaadó munkát nemcsak belső szükségletből vállalták. Ez a kor parancsa is volt. A költők, írók, tudósok életére egyre nyomasztóbban nehezedett a fenyegető katasztrófa árnya, a fasizmus réme, a korszak riasztó bizonytalansága, a kétségbeesés és a szorongás. Éppen ezért élték át nagyon mélyen és intenzíven az élet, az emberi kapcsolatok és a művészet embert gazdagító szépségét és ezért dolgoztak a legaggodalmasabb műgonddal. E

korparancsból is fakad Babits lelkiismeretessége, Füst műgondja, Kosztolányi áhítata éppúgy, mint Karinthy mohó kíváncsisága, tettvágya és játékosága, hatalmas energiája. Nem kevesebbet akart, mint „Vívás közben lihegve magyarázni, egyetlen rövid emberélet alatt új enciklopédiát írni, kicsikarni a sorstól a boldogságot”. S közben mindezt kívülről is figyelni, hogy megírhasa: „Mint iszonyatos baleset elhárítására nagy úton száguldó gépkocsivezető, aki míg célja felé hajszoja magát, addig is gyönyörködik az út két oldalában”. Így éltek mindnyájan: egyre nagyobb nyomás alatt fulladozva akartak még többet megélni, megfigyelni és megírni.

Ebben az atmoszférában válik nagyon fontossá az antik és a korabeli nyugati irodalom: a fenyegetett ember gyökereket, támaszt keres a klasszikusokban, társakat a modern Európában – szellemi hazát épít. Antifasiszta és humanista meggyőződés sarkallta a tudósokat (Honti Jánost, Kerényi Károlyt, Szilágyi János Györgyöt), az antik versformához forduló Radnótit, az ekkor műfordítani kezdő költőket, köztük Devecserit, aki végleg elkötelezte magát az antik irodalom fordítása mellett. A művészet – erkölcsi erőforrás. Erre intette a Vajda János Társaság fiataljait Szerb Antal: „Nehéz idők következnek . . . tanuljanak meg könyv nélkül sok verset. Sokat segíthet.”

A fiatal nemzedéket egységbe tömörítette az irodalomnak a szorongatottságban felfokozódó szeretete. A könyv szemléletesen idézi fel az alakuló, majd felbomló társaságok és folyóiratok, a kávéházak, a baráti beszélgetések, „irodalmi pincék és padlások” légkörét, szellemi pezsgését. A szerző baráti körénél jóval tágabb horizont nyílik. Megelevenedik az egész korabeli irodalmi élet: József Attila a Szép Szót szerkeszti, Karinthy és Kosztolányi játszik, Hatvany Adyra emlékezik, Szerb Antal előad, Szabó Lőrinc magába olvasztja a világot. A légkörnek és egy-egy eseménynek (például Thomas Mann híres felolvasóestjének) felidézése mellett emberi arcélek is felvillannak. Gelléri, Rideg, Hunyady, Szabó Lőrinc, Szép Ernő rövid portréiban az író a legjellemzőbb, legsajátabb egyéni vonást ragadja meg.

A kötetbe gyűjtött emlékezesek, esszék, portrék nemcsak a társakról és műveikről vallanak, hanem az író morális igényességét is tanúsítják és felrajzolják szellemi fejlődésének útját.

A *Lágymányosi istenek* varázslatos olvasmány. Egy világ él, léleklizik lapjain. Ma csak élvezettel és nosztalgiaiával olvashatjuk. (Szépirodalmi, 1975.)

BÁRDOS JUDIT